

INFORMACIJA

TARPTAUTINĖ JONO KAZLAUSKO KONFERENCIJA

1998 m. lapkričio 6 d. Vilniaus universitete įvyko trečioji Jono Kazlausko konferencija „Jono Kazlausko diena: istorinės gramatikos dalykai“, šįkart – tarptautinė. Žymaus kalbininko atminimui skirtas konferencijas kas dveji metai rengia VU Baltų filologijos katedra¹. Konferencijoje buvo numatyta perskaityti 14 pranešimų², tačiau negalėjus atvykti A. Breidakui („Verba *būt/ byut*¹ preterita formas ar sakni *buv-/byv-* latviešu valodā“), P. Diniui („Zur Decius' Variante des *linguagium Lithuanicum quadripartitum*. Baltische Sprachen und Kulturen in der Renaissance“), K. Liukkonenui („Dėl lietuvių veiksmažodžio formos *-yrà* kilmės“), G. Michelinui („Baltų ir slavų kalbų veiksmažodžio bendri modeliai“) ir W. Smoczyńskiui („Problematyka etymologiczna sufiksów *-dyti* i *-styti*“), išklaudyti devyni pranešimai.

A. Kaukienė (Klaipėda) apžvelgė Jono Kazlausko indėlį į lietuvių ir baltų veiksmažodžio istorijos tyrinėjimus. Tiesiogiai ar bent iš dalies veiksmažodžio problematikai buvo skirti trys pranešimai. A. Holvoetas (Varšuva-Vilnius) argumentuotai įrodinėjo, kad tokios neveikiamosios rūšies konstrukcijos, kaip lie. *namai pradėti statyti* ir *namus pradėta statyti*, la. *māja iesākta celt* ir *māju iesākts celt*, esančios netiesioginis objekto nominatyvo atspindys. N. Ostrowskis (Krokuva) aptarė keletą tariamų pirminių *ia* kamieno lie. prezensų: *skūsti*, *skūndžia*; *jūngti*, *jūngia* ir kt.

¹ Apie pirmąsias dvi konferencijas žr.: Blt XXXVIII (1) 117 tt.; XXX (1) 116. Trečiąją konferenciją parėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas.

² Jų tezes žr.: Jono Kazlausko diena: istorinės gramatikos dalykai. Tarptautinės konferencijos programa ir tezės, red. R. Venckutė, Vilnius, 1998 m. lapkričio 6 d., Vilnius, Baltų filologijos katedra, 1998, 40 p.

T. Eythorssonas (Mančesteris) analizavo finitinių veiksmažodžių pronominalinę klitizaciją baltų kalbose.

Trijuose pranešimuose gvildenti lie. tarmių fonetikos ir morfologijos klausimai. A. Girdenis su L. Muriniene (Vilnius) remdamiesi eksperimentiniais tyrimais įrodė, kad kirčio atitraukimas iš akūtinių galūnių rytinėje šiaurės žemaičių tarmėje yra visai nesenas reiškinys, pirmiausia prasidėjęs balsinėse galūnėse. Jaunas mokslininkas V. Kardelis (Vilnius) remdamasis Linkmenų ir aplinkinių šnektų slavizmais iškėlė hipotezę, kad junginių *l, r, s/-V^e* nevienodą distribuciją tarmėse galima aiškinti kiekybiniu šnektų vokalizmo pakitimu, turėjusiu vykti dar prieš junginio *le* pakitimą. R. Rinkauskienė (Vilnius) pranešime aptarti uteniškių tarmės vyriškojo linksniavimo kamienai.

V. Čekmonas (Vilnius) savo pranešime Pabaltijo kalbų sąjungos idėją grindė fonetikos paralelėmis, jungiančiomis lietuvių ir Pskovo srities tarmes. S. Temčino (Vilnius) pranešimas buvo skirtas lie. *nařvas* etimologinei analizei (pranešėjas įrodinėjo šį žodį galint būti germanizma).

Bonifacas Stundžia

KONFERENCIJA, SKIRTA KAZIMIERUI JAUNIUI

1998-ieji metai – data, dvejaip susijusi su K. Jauniaus vardu. Praėjo 150 metų nuo K. Jauniaus gimimo (1848 m.) ir 90 metų, kai jis mirė (1908 m.). 1998 m. kalbininkai šias datas paminėjo konferencija „Lietuvių kalba: tyrėjai ir tyrimai“. Kaip žinia, konferencijas tokiu pavadinimu kasmet rengia Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyrius; K. Jauniui skirtą konferenciją Lietuvių kalbos instituto mokslininkai organizavo kartu su Vilniaus pedagoginio universiteto lituanistais. Konferencija vyko Pedagoginiame universitete spalio 22–23 d. Į ją buvo at-

vykę nemažai baltistų iš užsienio; A. Nepokupnas iš Ukrainos, W. Smoczyński iš Lenkijos, L. Vaba iš Estijos, Latvijos kalbininkės A. Stafecka, L. Leikuma, I. Jansonė, E. Milčonoka ir kt. Iš viso perskaityta 25 pranešimai.

Specialiai K. Jauniui buvo skirti 6 pranešimai, skaityti plenariniame posėdyje. Konferenciją pradėjęs Vilniaus pedagoginio universiteto Lietuvių kalbotyros katedros profesorius V. Drotvinas kalbėjo apie jau vykusius renginius K. Jauniui paminėti: VPU studentų lituanistų mokslinę konferenciją, minėjimą kalbininko gimtinėje Šilalės rajone Lembo kaime. V. Drotvinas apgailestavo, kad ne visai tinkamai įamžintas K. Jauniaus atminimas Kaune, be to, patikslino Jauniaus genealogiją, kai kurias gyvenimo ir veiklos datas. Baltistas A. Nepokupnas pasidalijo mintimis apie jį sudominusį K. Jauniui rašytą (1879 m.) kunigo S. Gimžausko laišką. Mokslininkas, patyrinęs rankraštinį K. Jauniaus palikimą, pateikė įrodymų, kad tas laiškas paskatines K. Jaunių (o vėliau ir K. Būgą) susidomėti lituanizmais baltarusių kalboje.

Viena iš K. Jauniaus domėjimosi sričių buvo baltų ir Pabaltijo finų kalbų santykiai. Konferencijoje apie tai kalbėjo svečias iš Talino L. Vaba („Par Kazimira Jauna Baltijas somu valodu etimologijām“).

K. Jauniaus apie 1885–1892 m. parašyta ir K. Būgos rūpesčiu 1911 m. išleista lietuvių kalbos gramatika lituanistikos mokslo istorijoje turėjo nemažą reikšmę. Konferencijoje jos analizei buvo skirti 2 pranešimai. G. Akelaitis (Vilnius) aptarė gramatikoje esantį sintaksės skyrių, pavadintą *santaika*. Pranešėjas analizavo skyriaus struktūrą, dėstymo būdą, vartotus lietuviškus sintaksės terminus. G. Akelaitienė kalbėjo apie K. Jauniaus išdėstytus balsių kaitos dėsnius („laipsniavimo įstatymus“). Jauniaus pateiktas kaitų modelis buvo lyginamas su kitų kalbininkų – A. Schleicherio, F. Kuršaičio, A. Baranausko, A. Leskieno – aprašais.

Diskusiją sukėlė K. Garšvos (Vilnius) pranešimas „Šiaurės vakarų panevėžiškių „murmamieji balsiai“: nuo K. Jauniaus iki A. Girdenio“. K. Garšva laiko nepakankamu argumentu „murmamajam balsiui“ žymėti tai, kad tarmėje išlaikyti skardieji priebalsiai *b, d, g, ž, š, s* prieš *s*. Jis siūlė „murmamojo balsio“ atsisakyti, nes esą juo dabar laikomos tos ypatybės, kurių niekas nebegirdi.

Fonetikos, fonologijos, akcentologijos dalykus nagrinėjo dar keli pranešėjai. A. Girdenis, kaip

paprastai, klausytojus sudomino moderniaisiais kalbos tyrimo metodais. Jo pranešimas buvo skirtas šiaurės žemaičių priegaidžių skiriamiesiems požymiams. Pritaikęs specialias kompiuterio programas, mokslininkas įrodė, kad pagrindines šiaurės žemaičių priegaides galima gauti iš tų pačių garsinių signalų, keičiant tik jų pagrindinį toną. Profesoriaus teigimu, panaudojus kompiuterines programas, paaikškėjo, jog reikia atsisakyti anksčiau keltos minties, kad bene svarbiausias žemaičių priegaidžių indikatorius esąs intensyvumas. Tyrimas aiškiai parodė, kad žemaičių priegaidės skiriasi tono kitimo staigumu.

Akcentologė D. Mikulėnienė kalbėjo apie būdvardžių kirčiavimo raidą. Palyginusi žemaičių tarmės faktus *daktariškas, kunigiškas* su kirčiavimo modeliu, užfiksuotu M. Daukšos raštuose, ir su F. Kuršaičio žodyno duomenimis, D. Mikulėnienė teigė, kad dabartinis žemaičių kirčiavimo modelis sietinas su senesne kilnojamojo kirčiavimo paradigma (plg. M. Daukšos *kunigiškas, -à*).

Gražiai konferencijoje pasirodė kalbininkų D. Mikulėnienės ir A. Girdenio mokinės-doktorantės V. Lazauskaitė, D. Atkočaitytė ir R. Bacevičiūtė. V. Lazauskaitė aiškino galimas dviskiemenių *o*-kamienių daiktavardžių kirčiavimo variantų pietinėse aukštaičių tarmėse ištakas. Neatmesdama kitų kalbininkų nuomonės dėl kirčiavimo gretybių (tai esą slavų kalbų įtakos padarinys), pranešėja nurodė ir vidinių prielaidų. D. Atkočaitytė kalbėjo apie kirčio atitraukimo dėsnį ir jam nepaklūstančius atvejus. Analizuodama Viduklės šnektos faktus, jaunoji kalbininkė diskutavo dėl kitų mokslininkų skelbtų teiginių. Jos manymu, šnektose kirčio atitraukimą lemia tik fonetiniai dėsningumai, o morfologija neturinti reikšmės. Vakarų aukštaičių kauniškių tarmės atstovė R. Bacevičiūtė, remdamasi statistiniais duomenimis, įrodė, jog tarmėje istorinio ir pozicinio ilgumo balsių trukmės skirtumas (1,3:1) yra statistiškai reikšmingas. Be to, pranešime analizuoti ir kalbamųjų balsių kokybiniai skirtumai.

Dauguma pranešėjų buvo susidomėję semantikos, leksikologijos ir leksikografijos problemomis. I. Andriukaitienė (Vilnius) kalbėjo apie lyginamųjų junginių, kurių pagrindinis komponentas yra spalvą žymintis būdvardis, semantinius ypatumus. Pranešėja, analizuodama antrųjų junginio komponentų semantiką, bandė parodyti, kaip kalba atspindi nacionalinį mentalumą.

J. Čirūnaitė (Kaunas), surinkusi medžiagą iš LDK laikų dokumentų, aptarė bajorų luomo moterų įvardijimo struktūrą. Įvardijama buvę nevienodai – tik asmenvardžiais (ir individualiais, ir perkeltais iš giminaičių įvardijimų) bei asmenvardžiais ir tam tikromis giminystės, luomo, pareigybės nuorodomis.

Kalbininkė iš Rygos I. Janšonė, remdamasi XVII–XIX a. latvių kalbos žodynų medžiaga, supažindino su drabužių dalių – galvos ir pečių apdangalų – pavadinimais.

E. Lipartė (Vilnius) sugebėjo parodyti, kad ir viena žodžio forma gali būti pakankamas analizės objektas. Pranešėja, aptarusi formos *laukan* daugiareikšmiškumą, pavyzdžiais įrodė, kad formos semantika gali būti aiškiai atitrūkusi nuo bazinio daiktavardžio semantikos.

Vis dažniau kalbininkai, ypač tirdami leksiką, naudojami kompiuteriu. Šioje konferencijoje ne vienas pranešėjas taip pat operavo kompiuteriu gautais duomenimis. L. Grumadienė (Vilnius), išanalizavusi „Dažninį dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodyną“ patekusius tarptautinius žodžius, siūlė pakeisti šio leksikos sluoksnio inventorių „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“. To paties žodyno duomenimis operavo ir V. Žilinskienė (Vilnius), skaičiusi pranešimą apie minimaliųjų žodynėlių, skirtų kitakalbiams, sudarymo principus.

Viešnia iš Latvijos E. Milčonoka kalbėjo apie latvių kalbos terminų automatizuotos duomenų bazės sukūrimą LU Matematikos ir informatikos institute.

Kiekvienoje konferencijoje būna pranešimų, kuriuose analizuojama leksikos kilmė, skolinimosi kryptis, morfonologiniai žodžių kilmės aspektai ir pan. Etimologams šioje konferencijoje atstovavo lenkų kalbininkas W. Smoczyński (Krokuva, Varšuva), analizavęs, kaip atsirado s. lie. *zmů*, acc. *zmůni*, nom. du. *zmůne*, priesagos *-n-* vedinys iš senovinio „žemės“ pavadinimo. Doktorantė N. Kaselytė (Vilnius) pranešime „Baltiškieji suomių kalbos giminystės pavadinimų elementai“ aptarė skirtingas nuomones dėl ryšio tarp lietuviškų gimi-

nystės terminų *anyta*, *duktė*, *marti*, *sesuo* ir jiems artimų žodžių finų-ugrų kalbose.

Gramatikos ir žodžių darybos problemoms šioje konferencijoje buvo skirta mažiau pranešimų. Apie sintaksės dalykus kalbėjo tik A. Holvoetas. Jis lygino lietuvių *dativus cum infinitivo* ir semantinius latvių kalbos atitikmenis. Žodžių darybos specialistas S. Ambrazas aptarė lietuvių ir latvių kalbų daiktavardžio darybos svarbiausius skirtumus. Pranešėjo teigimu, kai kuriomis darybos ypatybėmis lietuvių kalba esanti artimesnė ne latvių, o prūsų kalbai.

Jaunoji kalbininkė A. Ivanauskienė (Vilnius), tirianti senuosius raštus, skaitė pranešimą apie M. Daukšos Postilės daiktavardžių linksniavimo tipus. Pritaikiusi statistinius metodus, ji sudarė linksniavimo tipų hierarchinio grupavimo „medį“.

Kalbos istorija rūpėjo ir kalbininkėms iš Latvijos. Apie Latgalės rankraštine literatūra tarmės, normos ir tradicijos atžvilgiu kalbėjo A. Stafekka (Ryga), o latgaliečių rašybos tradicijas aptarė L. Leikuma (Ryga).

Diskusijose, be minėtų pranešėjų, dalyvavo ir daugiau kalbininkų: V. Ambrazas, K. Morkūnas, A. Sabaliauskas, B. Stundžia ir kt.

Konferencijos pranešimų tezės yra išspausdintos*. Minėtinos dar ir konferencijoje nedalyvavusių mokslininkų tezės: P. U. Dinio „Zu S. Münsters Variante des *linguagium Lithuanicum quadripartitum*. Baltische Sprachen und Kulturen in der Renaissance“, A. Bankavo „Lietuviešu zinātnieki – goda doktori Latvijā“ ir J. Karaciejaus „Dar kartą dėl Wolfenbüttelio postilės tarminių faktų interpretavimo“.

Skaitytus pranešimus numatoma išspausdinti atskirame „Lietuvių kalbotyros klausimų“ tome.

Gražina Akelaitienė

* Lietuvių kalba: tyrėjai ir tyrimai. Kazimiero Jauniaus 150-osioms gimimo ir 90-osioms mirties metinėms paminėti. Konferencijos pranešimų tezės, sudarė K. Morkūnas, Vilnius, 1998, 40.